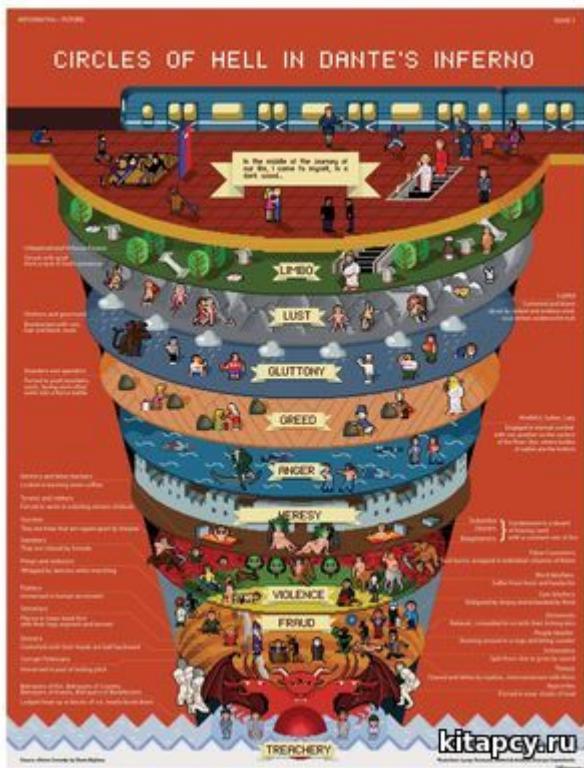

Danteniň komediýasynyň» jennet we dowzah temasy

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 22 января, 2025

Danteniň "Hudawy komediýasynyň" jennet we dowzah temasy
DANTENIŇ "HUDAWY KOMEDIÝASNYŇ" JENNET WE DOWZAH TEMASY

Yslamdan owalky döwürde Eýranda giňden ýaýran zerduşt dininiň (zoroastrizm ýa-da otparazçylyk -t.b.) ýazuw ýadygärlikleriniň arasynda "Ardawirafnama" atly iñňän gymmatly bir eser Stambulda ilkinji gezek türk dilinde neşir edilipdi. Käbir edebiýaty öwrenijiler Günbatar Ýewropa klassyklarynyň iň görünüklü wekillerinden bolan Danteniň "Hudawy komediýasynyň" "Ardawirafnama" esasynda ýazylandygyny öňe sürüärler.

Şeýle gymmatly eser ilkinji gezek türk dilinde neşir edilendigine garamazdan, eser we onuň ähmiýeti hakynda ne dil ýaryldy, ne ýeke setir ýazyldy...

Eser adyndanam belli bolşy ýaly "Arda Wiraf" diýen taryhy şahsyň galamyna we zerduşt taglymatynyň iň ähmiýetli ýazuw

ýadygärliklerine degişlidir...

Zerduşt ynanjynyň, has takygy zerduşt dininiň nämedigini bilmeýänler üçin gysgaça üstünde durup geçeliň. Eýranyň Türkىyäniň çägine ýakyn ýerde ýerleşen Urmiye şäherini kesip geçen Dereje çayynyň boýunda b.e.önü V asyrda ýaşap geçen Proşaspa we onuň aýaly Dokdonyň Zerduşt atly bir ogly bolupdyr. Taryhy çeşmeler Zerduştyň doglan senesini dürli-dürli görnüşde berýär. Görkezilýän seneler miladydan öñki 3500-nji ýyllar bilen V asyr arasynda üýtgap durýar. Olarda Eýrandan tä Hindistana çenli uzaýan giňislik Zerduştyň doglan ýeri hökmünde görkezilýär. Ahuramazda atly hudaýyň görkezmesi bilen täze bir dini we "Awesta" atly mukaddes kitabı getiren, "Gata" atly öz goşgularyny hem "Awesta" goşan Zerduştyň taglymaty dünýäniň iň ilkinji ýekehudaýlylyk (monoteistik) dinlerindendir.

Haýyr bilen şeriň üzňüsiz we barlyşyksyz göreş ýagdaýyndadygyny öňe süren "Awesta" adamlara haýryň tarapynda bolmagy emredýär. Ýagylyk edenleriň ruhunyň jennete, erbetlik edýänleriň ruhlarynyň bolsa dowzaha gidýändigini aýdýar.

■ Ornuny yslama berdi

Wagtyň geçmegini bilen zerduştlyk Eýranda hökmürowanlyk süren Pers imperiýasynyň döwlet dinine öwrüldi.

Aleksandr Makedonskiniň b.e.önü 330-nju ýylда Eýrana eden basybalyjylykly ýörişi döwründe bu din bilen baglanychlykly hemme zady ýok etmäge çalyşmagy sebäpli ýiteňkirlän taglymat has soňky döwürde gaýtadan dikeldilenem bolsa, VIII asyrdaň soň ornuny yslama berdi.

■ Bir hepdeläp ukuda galdy

Arda Wiraf zerduşt dininiň ýok bolma howpuny abandyran Aleksandr Makedonskiniň döwründen soňrakky bir döwürde ýaşap geçen ýokary wezipeli ruhanylaryň biridi. Aleksandr Makedonskiniň ýazuw ýadygärliklerini ýok etmegi zerarly zerduşt dinine ynanýanlar bilyän zatlarynyň köpüsini ýatdan çykardylar. Halkyň dini ynanjy diýseň pese düşüpdi. Şonuň üçinem Arda Wiraf diýen ruhany ýedi gije-gündizläp dowam eden "ahyret ýolagçylyggyna" çykypdyr. Otparazlykda keramatly

saýylýan Suruş bilen hudaý Azer syýahat wagtynda Arda Wirafa ýoldaşlyk etdiler. Oňa jenneti, dowzahy, zerduşt dinindäki ölümden soňky ýasaýşyň mekanlaryny görkezdiler we soňra beýik hudaý Ahura Mazdanyň huzuryna çykardylar. Arda Wiraf o dünýäde gören-eşden we öwrenen zatlaryny gaýdyp gelensoň, kätiplerine ýazdyrды. Netijede "Aradwirafnama" atly eseriň kömegin bilen zerduşt dininiň möhüm prinsipleri ýitip gitmekden halas edildi. "Ardawirafnamanyň ýene bir aýratynlygy bar. Olam onuň üstünden müň ýyl geçensoň ýazylan Danteniň meşhur "Hudawy komediýasyna" täsir edenligidir...

Eýýäm köp wagtdan bări "Ardawirafnamadan" käbir bölmeleriň kem-käsleýin üýtgeşmeler bilen Danteniň "Hudawy komediýasyna" geçirilendigi barada gyzgyn jedeller dowam edýär. Müňlerçe ýyl aşyp biziň günlerimize gelip ýeten bu tasin eseri we Arda Wirafyň giden gelen o dünýäsiniň nähili ýerdigini bilesi gelenleriň professor Nimet Ýyldyrym tarapyndan türk diline terjime edip, ýakynda okyjylara hödürленen "Ardawirafnamany" okamagy gerek.

■ Eýsem, Dante "Magraçnamalary" ulandymy?

Birnäçe asyrlap hem yslam dünýäsinde, hem günbatar dünýäsinde Arda Wirafyň eseriniň gowry ýatmadı. Zerduştlygyň ýokary wezipeli ruhanysy Arda Wiraf o dünýä syýahat edende Çeke Daiti dagyndan we Çinwad köprüsinden başlaýar. Çinwad bilen yslamdaky Syrat köprüsiniň meñzeşligi barada ençeme asyryň dowamynda köpsanly eserler ýazyldy. Emma esasy jedel "Ardawirafnama" bilen 1265-1321-nji ýyllarda ýاشan Dante Aligýeriniň "Hudawy komediýasynyň" meñzeşliginiň üstünde turdy. Her iki eserde-de biri-birini gaýtalaýan köpsanly jümleler gabat gelýär. Mysal üçin Arda Wirafyň söz açýan "Araf", ýagny günäsi bilen sogaby deň gelenleriň garaşmaly mekany bilen Danteniň şol bir manyny aňladýan "Purgatorio"-sy we beýleki ýerler bir-birine diýseň meñzeş. Dante "Ardawirafnamada" beýan edilýän üç mekany, ýagny arafy, jenneti we dowzahy has giňişleýin we has jikme-jik suratlandyrýar. Ýone jenneti suratlandyrýan käbir bölmeler

bilen hudaýa mahsus gatyň aýdyňlygыndan söz açýan jümleler "Ardawirafnamany" bire-bir gaýtalaýar diýen ýaly. Käbir alymlar "Hudawy komediýadan" Hezreti Muhammediň (s.a.w) magrajyny beýan edýän "Magraçnamalaryň" meñzeşligini gözleyärler. Günbataryň musliman "Magraçnamalaryndan" indi-indi habarly bolup başlan edebiýatçylary Danteniň bu eserleri we şol sanda "Ardawirafnamany" okan bolmalydygyny özleri-de boýun alýarlar.

■ Arda Wirafyň ahyret gündeligidinden janly we dartgynly dowzah kartinalary

"...Şol gije keramatly Suruş we hudaý Azer meni garşylamaga geldiler. Salamlaşdylar, meniň üçin doga okadykar, ...elimden tutdular. Birinji ädimimi ýagşy düşünje bilen, ikinji ädimimi ýagşy söz bilen, üçünji ädimimi ýagşy amal bilen belent derejelerden aşyp, ümmülmez sarsmaz Çinwad köprüsine ýetdim... Ol ýerde ölüleriň ruhlaryny gördüm. Ilkinji üç gjede ruhlar öz bedenleriniň gapdalynda oturyp, "Ýagşylygy bilen hemmeleriň ýagşylyga gowşan kişilere doga okaýarlardy... Bir ýere bardyk. Ol ýerde dik aýagynyň üstünde birtopar adamyň ruhuny gördüm. Keramatly Surušdan we hudaý Azerden: "Bular kim we näme üçin aýak üzerinde durlar?" diýip soradym. Keramatly Suruš we hudaý Azer jogap berdiler:

– Bu ýere "Hemistekan" diýýärler we duranlar kyýamat gününe çenli şu ýerde dik durup garaşarlar. Bular sogaby bilen günäsi deň gelen adamlaryň ruhlarydyr...

...Dördünji ädimim aýdyňlyklar ýurdy. Bagtyýarlyk we erkanalyk mekany bolan belent Arşa tarap ätledim. Ölüleriň aýdyňlyklaryň arasyndaky ruhlary bize salam berýärdiler, bize doga okaýardylar. ...Geň bir ýere äkitdiler. Ol ýerde juda howply, çuň, geçilmesi kyn we dowzahyň tümlüğine bürenen bir derýa bar. Ruhlaryň köpüsi bu derýanyň içinde gaýysyp ýordi. Käbir ruhlar näçe jan etseler-de, ol derýadan geçip bilenokdylar. Käbir ruhlaram uly kynçylyklar we ezýetler bilen itenek-çomanak bolup ahyryн garşy kenara aşýardы, käbirleri bolsa ýel ýaly şuwlap geçip gidýärdi...

...Başaşak asylan bir erkek adamyň ruhuny gördüm. Döwüň ululugyndaky elli sany mahluk elli zäherli ýylanlar bilen onuň endamyny dynman saýgylaýardylar.

"Bu beden ruhuna şeýle azap berdirer ýaly näme etmiş bar?" diýip soranymda, keramatly Suruş bilen hudaý Azer şeýle jogap berdi:

– Bu adam dünýäde ýaramaz ýolbaşçylyk etdi, adamlara geçirimlilik etmedi, olary horlady, hatalaryny baýşlamady, olara diňe zyýan ýetirdi, zulum-sütemden başga bilen zady bolmady. Şonuň üçin bu telim esse çökder jezalar bilen jezalandyrlyan adamyň ruhudyr.

...Bir aýalyň ruhuny gördüm. Dowamly aglaýardy, dady-perýat edýärdi, özem aşak-ýokary gidip-gelip durdy. Depesinden bolsa gar we doly (ýagyş) ýagýardy. Aýagynyň astyndan eredilen gurşun derýasy akýardy. Ol pyçak bilen öz kellesini we ýüzünü parçalaýardy. "Bu beden ne beýle agyr günä edip, öwezine şeýlekin agyr azaba uçradыldy?" diýenimde, keramatly Suruş bilen hudaý Azer şeýle jogap berdi:

– Bu aýal ýaşan döwründe bigäne erkekler bilen gadagan ýollar arkaly gatnaşyk saklap, göwreli bolup, üstesine-de çagasyny hossarsyz we eýeçiliksiz goýan aýalyň ruhudyr. Ol erbet aýaly eden günäleriniň deregine jezasyny çekende, azabyň elhençliginden ýaňa çagasynyň sesini eşidýändiririn öýdýär we sesiň gelýän tarapyna bakan ylgaýar. Ýone onuň üçin ylgamagam juda agyr we ezýetlidir, sebäbi ol akyp ýatan gurşunyň üstünde ylgamaly bolýar. Ol şonda-da çagasyna gowşaryn öýdüp, ylgamaga mejbur bolýar. Kellesini we ýüzüni pyçak bilen ýaralasa-da, çagasyny görüp bilmeýär. Ol eden günäleriniň deregine tä kyýamata çenli bu jezany çekmeli bolar".

Murat BARDAKÇY. Edebiýaty öwreniš